

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

Київ 2023

**Міністерство культури
та інформаційної політики України
Національний музей історії України
Скарбниця Національного музею історії України**

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

*Матеріали наукової конференції
«Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки»
21 листопада 2022 р.*

Київ 2023

УДК 93/94+902/4

С 69

Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки». – Київ, Скарбниця Національного музею історії України – філія Національного музею історії України, 21 листопада 2022 р. – К.: ТОВ «Фенікс», 2023. – 292 с.

Редакційна колегія: Л. С. Клочко, Ю. Б. Полідович

Дизайн, верстка, макет: О.І. Заславська, А. Й. Заславський

Збірник «Музейні читання» містить матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки», яку щорічно (з 1993 р.) проводить Скарбниця Національного музею історії України (до 01.09.2021 Музей історичних коштовностей України) – філія Національного музею історії України. Автори статей – співробітники музеїв, науково-дослідних інститутів, університетів розглядають широке коло проблем збереження культурної спадщини, вивчення музейних колекцій та окремих пам'яток ювелірного мистецтва, його сучасних тенденцій розвитку, технологія художньої обробки металу та коштовного каміння, особливості творчості митців-ювелірів на різних хронологічних етапах історії України.

На обкладинці: Колт. Золото, перегородчаста емаль. Скарб, знайдений на городищі Княжа Гора поблизу м. Канева у 1896 р. Зібрання Скарбниці НМІУ. Фото Дмитра Клочка.

УДК 93/94+902/4

С 69

ISBN 978-966-2523-51-5

© Національний музей історії України, 2023

© Автори статей, 2023

ДЕКОРАТИВНІ ЕЛЕМЕНТИ ЖІНОЧОГО ВБРАННЯ З КУРГАНУ ПОБЛИЗУ с. ВОЛОДИМИРІВКА (ПІВНІЧНЕ ПРИАЗОВ'Я)

Стаття присвячена аналізу прикрас, знайдених у похованні жінки в одному з курганів Утлюкського межиріччя. Розглянуто художні особливості аплікацій, за якими реконструйовано головний убір модій. Його форма відповідає призначенню: демонстрація зображень козенят – символів життєдайних божеств. Зміст цих знаків підкреслюють антропоморфні образи на деталях нашийних прикрас. Не дивлячись на те, що поховання зазнало деякого руйнування (пограбування?), знахідки дозволяють відмітити наявність рис шлюбного обряду, а декоративні вироби – зв'язки з іншими пам'ятками на землях Скіфії.

Ключові слова: зооморфні образи, зображення козенят, намисто – ланцюжки з окремих елементів, трубчасті пронизки.

Археологічні пам'ятки на території поширення скіфської культури представляють її етнолокальні особливості. Мабуть, найбільше матеріалів різних категорій походить з Північного Приазов'я. В його регіонах початок досліджень курганних могильників археологи розпочали наприкінці XIX ст. Як зазначила А. Деміна, велику роль у вивченні могил на цих землях зіграли Н. Веселовський, В. Городцов, Є. Трифільєв (Деміна, 2023, с. 276). Праці вчених викликали інтерес до земель Приазов'я і тому впродовж майже століття тут провадили масштабні археологічні розкопки. В 70–80 роках XX ст. це здійснювали новобудівні експедиції в рамках програми міністерства меліорації спорудження іригаційних систем. Завдяки роботі експедицій досліджено багато курганів, а крім того, торговельні шляхи, розташування античної гавані тощо (Деміна, 2023, с. 283).

В 1979–1981 р. новобудівна археологічна експедиція Інституту археології АН УРСР дослідила низку курганів на землях Утлюкського межиріччя (Полин, Кубышев, 1997, с. 3–87). Кургани були споруджені в часи від енеоліту до пізнього середньовіччя, 52 поховання здійснили в курганах скіфського часу.

Особливу увагу привертають поховання в курганах поблизу с. Вовчанське (№ 8) та с. Володимирівка (№ 1) (Мелітопольський р-н, Запорізька обл.). Це пов'язано з тим, що в похованнях жінок в обох курганах зафіксовані золоті оздоби костюмів.

Особливо багатий ансамбль декоративних виробів вирізняє жінку з кургану № 8 поблизу с. Вовчанське. Курган не надто високий – 2,4 м, але обидва небіжчики – чоловік (поховання № 1) і жінка (поховання № 2) – були поховані за обрядом, який характеризує високий статус небіжчиків у своїй соціальній групі.

Археологічні матеріали свідчать про різноманітні металеві прикраси з категорії незнімних, тобто аплікацій, які використовували для оздоблення головних наборів, одягу

взуття. Аналіз цих декоративних елементів приводить до висновку про їх особливості в залежності від того, які речі з костюмного комплексу прикрашають аплікації.

Поховання чоловіка виявилось пограбованим, хоча деякі артефакти залишились у могилі (Полин, Кубышев, 1997, с. 7–8).

Небіжчицю спорядили до поховання в пишному вбранні, хоч і поклали до могильної ями у скорченому стані на правому боці. Про деякі прикраси, знайдені в похованні, дослідники вже писали. Йдеться про золоті сережки типу кораблик з підвісками у вигляді водоплавних птахів (Клочко, 2010, с. 66). Крім того, на увагу заслуговують золоті аплікації із зображенням сфінкса з розгорнутим тулубом або так званого двохтілого сфінкса (Клочко, 2018, с. 123, рис. 5).

Але повний аналіз оздоб убрання скіф'янки, поховання якої дослідили в кургані № 8 поблизу с. Вовчанське, ще попереду.

Привертають увагу речі й з поховання жінки в кургані 1 поблизу с. Володимирівка. Його висота 1,3 м, діаметр – 45 м (Полин, Кубышев, 1997, с. 23–26). Основне поховання № 1, мабуть, чоловіка, пограбовано за давнини. Інше поховання (№ 2) – впускне, також пограбоване, але в камері знайдено прикраси, які належали жінці. Рештки кістяка дозволили припустити, що небіжчицю поклали на спині, головою на схід. Біля кісток скелета лежали різноманітні прикраси та предмети зі складу супровідного інвентаря: ліпна посудинка, дзеркало, прясельце, кістки кози чи вівці з ножом, уламок вістря стріли, працевий камінь тощо (Полин, Кубышев, 1997, с. 25).

Навколо решток кістяка, зокрема, грудної клітини, збереглися декоративні елементи, які дозволяють реконструювати деякі предмети зі складу вбрання. Насамперед, привертають увагу золоті пластинки, вирізані за контуром профільного зображення козенят (рис. 1: 1). На невеличких аплікаціях (20 × 30 мм) подано образи тварин, які йдуть вправо і вліво. Тваринки без різьок, на спинці – невеличкі хвилясті завитки, короткі хвостики, а в постатях відчувається деяка дитяча незграбність, що вправно передав давній майстер (Полин, Кубышев, 1997, с. 24–26, рис. 19: 14–15). Пластинки, мабуть, були прикрасами на головному уборі. Підказкою є рельєфні зображення на золотих стрічках, знайдених серед оздоб головного убору типу полос у південно-східній камері в кургані Чортомлик (Дніпропетровська обл.). Йдеться про видовжені прямокутні пластини, облямовані зверху і знизу смужками з дрібних опуклин. Між рядів – рельєфні зображення козлів: вони представлені парами – йдуть один до одного, трохи нахиливши голову. Відмітимо схематизм у відтворенні образів: підтягнуті животи, вибагливо вигнуті хвости – в такій же манері зображали хижаків з породи котячих на витворах торевтики. Голова у козлів з великими вухами, роги показані у вигляді дуги від лоба до вуха, під нижньою щелепою звисає борода.

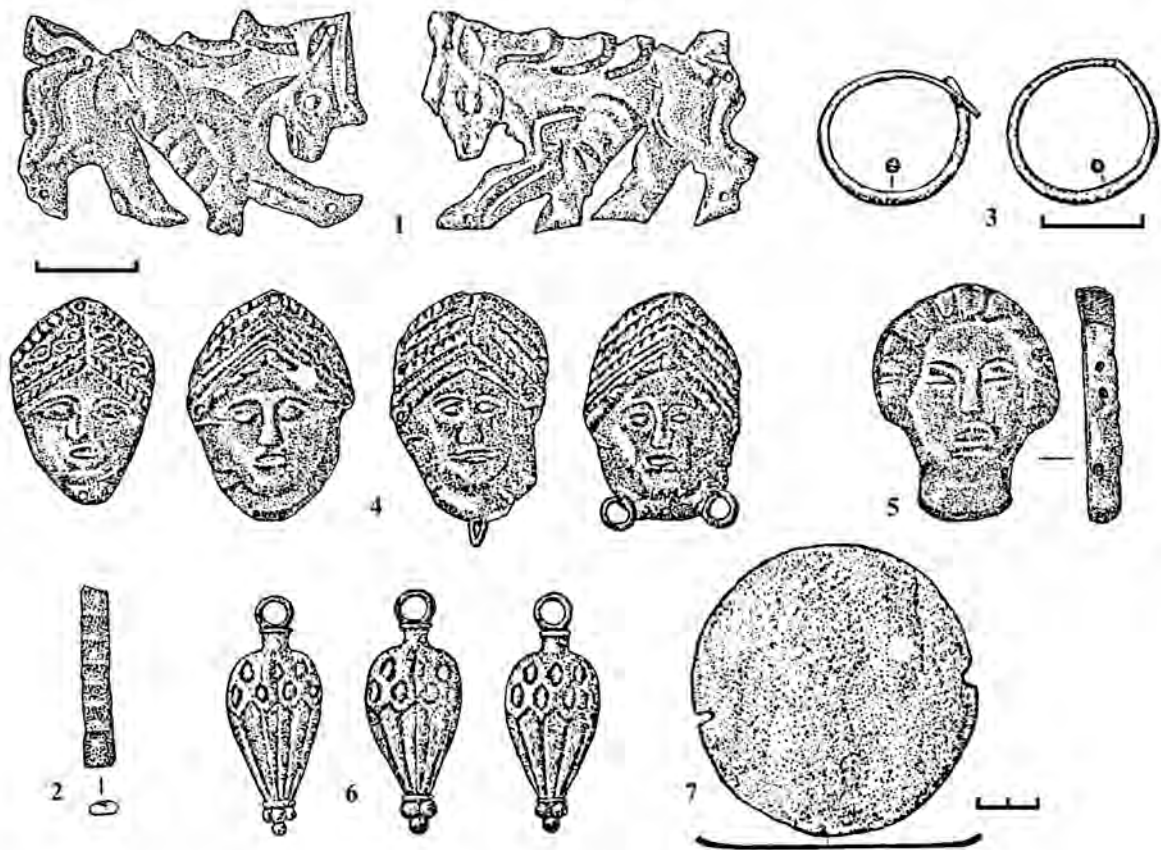

Рис. 1.

Знахідки у похованні 2 кургану 1 поблизу с. Володимирівка:

1 – золоті пластинки із зображенням козенят; 2 – золоті пронизки з рубчастою поверхнею.

Знахідки у похованні 2 кургану 1 поблизу с. Володимирівка: 1 – золоті пластинки із зображенням козенят; 2 – золоті пронизки з рубчастою поверхнею; 3 – срібні сережки; 4 – пластинки із зображенням жіночої голови в стленгді; 5 – коробчаста ланка ланцюжка із зображенням голови чоловіка; 6 – амфороподібні підвіски; 7 – дзеркало. Масштаб довільний.; 3 – срібні сережки; 4 – пластинки із зображенням жіночої голови в стленгді; 5 – коробчаста ланка ланцюжка із зображенням голови чоловіка; 6 – амфороподібні підвіски; 7 – дзеркало. Масштаб довільний

Цей останній штрих підкреслює, що тварини – дорослі (Алексеев, Мурзин, Ролле, 1991, кат. 136; с. 208, 210–211, 213).

У переліку праць, присвячених вивченню скіфського вбрання, найбільше таких, що стосуються головних уборів різного виду: налобних стрічок, шапок, покривал. Це пов'язано зі знаковими функціями, закодованими у формі та декорі уборів. Серед археологічних знахідок, які є джерелом для реконструкції різних предметів убрання, за кількістю переважають фрагменти головних уборів та їхній декор. Йдеться, насамперед, про металеві аплікації. Деякі з них: довгі прямокутні або дугоподібні пластини, обідки з підвісками – були призначені для уборів типу полос, модій, калаф (Клочко, 2013, с. 20–25). Пластинки різної форми і розмірів використовували для декору налобних стрічок, покривал, а також шапочок, але здебільшого конусоподібної форми, хоча є варіанти реконструкцій циліндричних уборів, оформлених окремими пластинками, але, як правило, прямокутними (Клочко, Васіна, 2011а, с. 102).

Спостереження показали, що з них створювали орнаментальні смуги, які розміщували паралельно одна одній, і вони підкреслювали форму убору.

Стосовно, зображень на аплікаціях: довгі та дугоподібні вкриті візерунками з різною схемою розміщення образів. Рослинний орнамент – у вигляді синусоїди показано листя аканта, гілки стебла інших рослин. Інший варіант – в одному ряду чергуються квіти і лотосові пальмети.

Орнаментальним мотивом є міфічні образи: грифон і сфінкс в геральдичній позиції, зображення хижака з родини котячих.

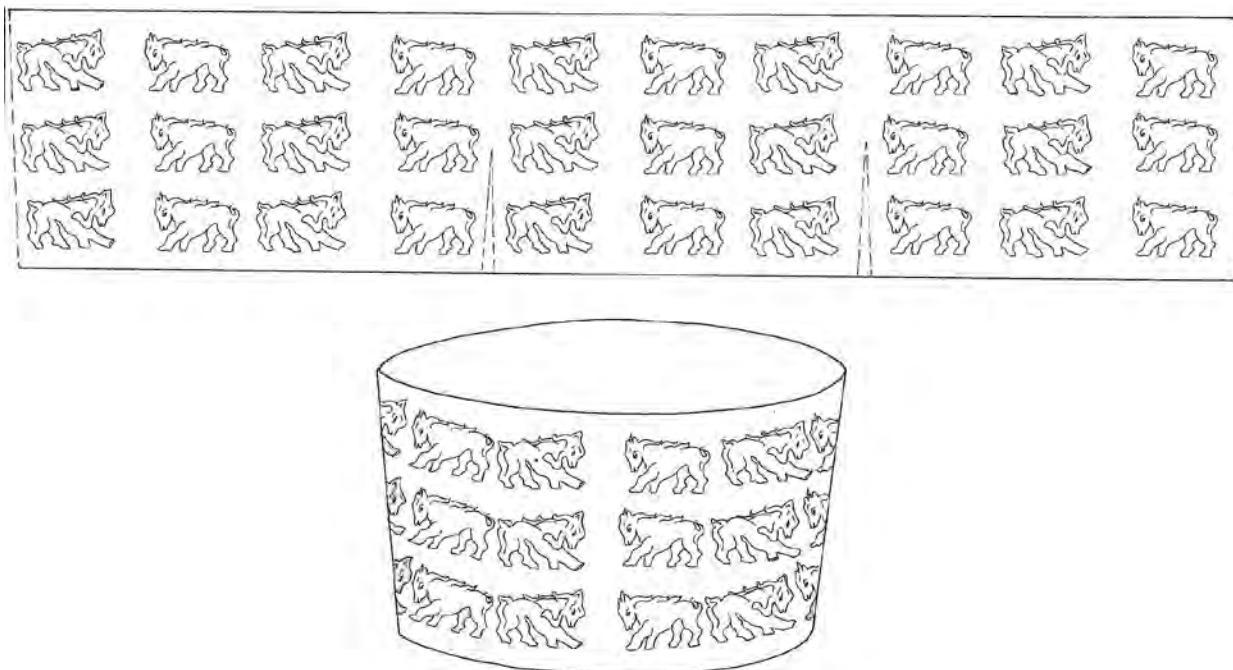
Зооморфні мотиви, не з'єднані з іншими образами в орнаменті як декор головних уборів не надто поширені на землях Скіфії. Зображення тварин поєднували з іншими. Згадаймо конусоподібні убори з архаїчного вбрання – знахідки на території Канівщини Черкаської обл.: на небіжчицях конічні шапки – кулохи, форму яких підкреслюють пластинки: із зображенням гірського козла (курган № 35 поблизу с. Бобриця), та оленя (курган № 100 поблизу с. Синявка). Знизу убори прикрашені орнаментом із пластинок у формі трикутників зі складених пірамідкою кружалець (Клочко, 2008, с. 33–34).

Ця традиція – створення декоративних композицій на фронтальних частинах уборів з кількох мотивів – була властива населенню Скіфії і в подальшому, а особливо стала характерною в IV ст. до н. е.

Поєднання зооморфного образу з геометричними візерунками спостерігаємо в оформленні конічного убору з Бердянського кургану: зображення лева і трикутників з мініатюрними півсферами, відтиснутими на поверхні (Клочко, 2020, с. 134, рис. 3).

В оформленні головних уборів аплікації, які представляють один образ, використовували зрідка. До таких належить убір, прикрашений пластинками із зображенням грифона, реконструйований за матеріалами з кургану Переп'ятиха (Скорий, 1990, с. 38–43). Йдеться про відтворення убору часів скіфської архаїки циліндричної форми – полоса чи модія (Клочко, 2008, с. 36).

Отже, розглянемо аплікації із зображенням козенят. Мініатюрні вироби: 28 цілих пластин та 2 фрагменти – привертають увагу виразністю, художньою досконалістю, хоча є багаторазовим повторенням матриці (рис. 1: 1) Поховання жінки, яка була власницею прикрас, здійснили у першій половині IV ст. до н. е., хоча пластинки, можливо, виготовили раніше. Адже, як показали спостереження, у IV ст. до н. е. будь-які образи оточували обмежувальною рамкою, крім того, зображення вирізняла умовність, стилізація.

Рис. 2.

Розміщення золотих аплікацій на головному уборі:
 1 – розгортка зі схемою розміщення золотих аплікацій
 2 – реконструкція головного убору модія з прикрасами на фронтальній частині

Фігурки козенят складають пари – стоять один проти одного (геральдична композиція), тобто, зв'язані між собою (за змістом та композиційно) і відбивають форму головного убору, на якому були прикріплені. Пластинки, про які йдеться, умовно можна вписати в прямокутник. Це підказує, що вони прикрашали циліндричну поверхню. Методом макетування побудуємо на площині – заготовці для головного убору – стрічкові орнаменти з пластинок із зображенням козликів, розмістивши їх один проти одного (рис. 2). Як було зазначено вище, убори прикрашали тільки спереду, на фронтальній частині, призначеній для демонстрації візерунків – естетичних знаків, які розкривали семантику убору. Підрахунки показали, що пластинки можна розмістити трьома рядами. Таким чином, висота убору становить близько 10–12 см. Декоративний рапорт дозволяє припустити, що золотом була вкрита фронтальна частина убору розміром: 30 × 10 см (рис. 2), а діаметр шапочки – приблизно 56 см (середня окружність голови дорослої людини). Ця шапочка за формою нагадує убори, реконструйовані за матеріалами з поховань жінок в курганах Приазов'я (Мелітопольський курган), Побужжя (с. Кам'янка, курган № 22), Лівобережної Херсонщини (с. Вільна Україна, курган № 22, поховання № 1). Отже, убори такої форми, тобто, циліндричної, були поширені в костюмах скіф'янок, які належали до різних етнолокальних груп і соціальних верств. Назва шапки – полос або модій. Більше підстав для останнього визначення, тобто, модій. Його декор відбиває загальні уявлення про символіку культу

плодючості. Згадаємо про деякі сюжети в грецьких міфах про Діоніса. В його «життєписі» є епізод, коли Гермес на прохання Зевса перетворив бога на козеня, рятуючи від Гери (Універсальний словник енциклопедія, 2006). Можливо, зміст цього пасажу: перемога юною істотою смерті, якщо є на то воля богів. Невідомо, чи був цей міф відомий у середовищі скіфів. Але у багатьох народів коза чи цап були втіленням уявлення про життєдайні сили. Тому тварин приносили в жертву у ритуалах, присвячених культу плодючості (Бессонова, 1983, с. 72).

Вивчення вбрання дозволяє зробити висновки, що скіф'янки у святкових костюмах, як правило, поєднували три види уборів: налобні стрічки, шапки і покривала (Клочко, Васіна, 2011а, с. 101–102). Оскільки нема прикрас, які можна зв'язати з налобною стрічкою: насамперед, специфічних накладок – метопід, а також – інших декоративних засобів (металевих аплікацій, намиста), то, мабуть, цього виду убору жінка не мала.

Що стосується покривала, то оскільки модій оздобили тільки спереду, а з боків та на потилиці пластинок не було, то можна припустити, що покривало якраз і закривало не декоровані ділянки. Цей головний убір – покривало – прикрашали по боках аплікаціями різної форми. Здебільшого нашивки на покривалі семантично пов'язані з декором основного убору. Але були й інші варіанти оформлення покривал. Наприклад, полос з наративною композицією на фронтальній частині, реконструйований за знахідками в кургані Казенна Могила (Запорізька обл.), доповнювало покривало, краї якого прикрашали маленькі напівсферичні пластинки (діаметр – 2 мм) з петелькою на звороті (Клочко, 2012, с.82).

Покривало, яке входило до костюмного комплексу скіф'янки, поховання якої дослідили в Мелітопольському кургані прикрасили круглими пластинками із зображенням голови Афіни і голови лева, а по краю – трубочками з рифленою поверхнею (Клочко, 2017, с. 159, рис. 5).

Серед прикрас у похованні жінки в кургані поблизу с. Володимирівка зафіксовані трубчасті пронизки завдовжки 15 мм, діаметром 3 мм (рис. 1: 2). Зафіксовано 42 одиниці (+ 1 фрагмент). Вони зроблені з прямокутних пластин з рифленою поверхнею. Щоб прикрасити досить велике полотнище, трубочок, які збереглись у похованні, недостатньо: смуга складе приблизно 70 см. Але, мабуть, коли небіжчицю убрали у святковий костюм, то пронизки були прикріплені з обох боків на покривалі. Воно надавало закінчений вигляд ансамблю.

Прикраси у вигляді трубочок, так звані пронизки, почали використовувати ще за доби бронзи. Але в той час їх виготовляли з тоненької золотої смужки або дротинки. Про це свідчать знахідки серед оздоб убрання небіжчиків у Гордіївському могильнику поблизу с. Гордіївка Вінницької обл. (Березанська, Клочко, 2011, с. 59, рис. 2). Пронизки були

елементами низок намиста, крім того, їх прикріплювали до налбних стрічок як облямування зверху і знизу (Клочко, Васіна, 2011б, с. 247, фото 1–2). Такі спіралі знайдені в пам'ятках XIII–XII ст. до н. е. Золоті спіральні намистини, згорнуті з вузької стрічки, були серед прикрас в могилах кіммерійців (с. Суворове, Одеська обл.: Тереножкин, 1976, с. 34).

В середовищі племен чорноліської культури (VIII ст. до н. е.) для оформлення вбрання використовували маленькі порожністі циліндрики чи трубочки, які робили з бронзових пластин, (мабуть, вони блищали наче золоті). Завдяки лаконічності прикрас на одязі створювали чіткий графічний малюнок (Клочко, Васіна, 2001, с. 30, табл. I: 8).

Пронизки із золотої смужки у вигляді багатовиткових спіралей виготовляли і за скіфських часів. Наприклад, мініатюрні спіральки знайшли у похованні жінки в кургані № 13 (поховання № 2) поблизу с. Мар'ївка Дніпропетровської обл. Мабуть їх використовували як намисто. Прикраси були зроблені в V ст. до н. е. (Клочко, 1998, с. 31–32). Пізніше, в IV ст. до н. е. пронизки робили із заготовок – золотих пластинок з рифленою поверхнею. Технологічно їх виготовлення простіше, ніж спіральних прикрас, крім того, майстри економили золото, зберігаючи декоративні ефекти виробів (наприклад, мерехтіння світла на рельєфній поверхні).

Слід зазначити, що пронизки з рифленою поверхнею використовували як деталі так званої сітчастої нагрудної прикраси. А. П. Манцевич, вивчаючи знахідки в кургані Солоха, зробила реконструкцію сітчастого убору, поєднавши елементи пронизки і підвіски (Манцевич, 1987, с. 62–63). Нагрудна сітка реконструйована за матеріалами в курганах V–IV ст. до н. е.: Деєв, Мордвинівський, Мاستюгінський, Бердянський, Олександропільський (Алексеев, Мурзин, Ролле, 1991, с. 112). У каталозі знахідок у кургані Чортомлик представлена інформація про чотири сітчастих «нагрудника» з однорідним складом (трубочки, намистинки, підвіски) (Алексеев, Мурзин, Ролле, 1991, кат. 114, 115, 124, 137).

Костюмний набір декоративних елементів включав срібні дротяні сережки у вигляді кільці (діаметр сережки – 13 мм, діаметр дротинки – 1 мм: рис. 1: 3). Простота форми окреслює певне середовище, в якому такі прикраси були характерні: залізні та бронзові були у вбранні нижнього суспільного шару, а срібні та золоті носили представниці суспільних груп більш високого становища.

Привертають увагу ще деякі прикраси. Золоті пластинки вирізані за контуром зображення жіночої голівки, на якій надіта діадема – стленгіда (Полин, Кубышев, 1997, с. 25). Знайдено 57 одиниць, розміри: 18–19 × 12–14 мм. Зображення розрізняються деталями у передачі обличчя – деякі пластинки, мабуть, зроблені стертим штампом, тому риси невизначні. По-різному оформлені стленгіди: на деяких тоненькі рельєфні лінії, нанесені паралельно одна одній, а 38 пластинок вирізняють оздоби з S-подібних горизонтальних

візерунків між прямими чіткими лініями (рис. 1: 4). Пластинки мають отвори для нашивання (по 3–6 на кожній), а крім того, по одній чи дві петлі, припаяні знизу. До них, мабуть, прикріпляли підвіски, які зафіксували серед пластинок: 19 порожнистих амфороподібних підвісок: верхня розширена частина відділена від звуженої хвилястою лінією, від неї до низу – канелюри (рис. 1: 6). Розмір підвіски 22 × 8 мм. Завершення прикрас – мініатюрні кульки знизу: по 4 на кожній, а на одній підвісці – одна кулька (розмір підвіски 24 × 9 мм). (Полин, Кубышев, 1997, с.2 5).

Схожі деталі ланцюжка, на яких зображено жіночу голівку у стленгіді, знайдені у похованні, яке дослідили в кургані № 4 поблизу с. Новосілка Черкаської обл. (Клочко, 2019, с. 78, рис. 3). Але на відміну від володимирівських пластинок прикраса, про яку йдеться (тобто, з Новосілки) створена з 13 фігурних намистин – горельєфного зображення жіночої голівки у вишуканій стленгіді. Намистини доповнені підвісками у вигляді бутону: на 9 намистинах прикріплено по одному бутону, а на 4-х виробках по два (висота з підвіскою – 48 мм). Образ жінки змальовано за канонами еллінського мистецтва: показано гарний овал обличчя з правильними рисами. Приваблює гармонійне поєднання головного убору і зачіски. Тип діадеми, який називають стленгідією, якщо судити за відображенням на пам'ятках образотворчого мистецтва, не набув поширення у Північному Причорномор'ї. Але, якщо давній художник зображував стленгіді, то виділяв її декором. У даному випадку діадема облямована зверху і знизу тоненькими пружками, паралельними основі, між якими – гладенька смужка, прикрашена хрестоподібними візерунками.

У похованні № 2 в кургані № 1 поблизу с. Володимирівка знайдено 19 коробчастих ланок – елементів так званого ланцюжка з антропоморфними образами. Кожна ланка складається з двох пластинок – верхня із зображенням чоловічої голови з коротким волоссям, яке зобразили рубчиками (рис. 1: 5). Зі звороту – пластинка пласка. Між двома пластинками – напаяна тоненька смужка. На цих бокових гранях зроблено отвори, крізь які, мабуть, ланки з'єднували і утворювали ланцюжок (Полин, Кубышев, 1997, с. 9, рис. 19: 13).

Можна припустити, що в убранні скіф'янки, похованої поблизу Володимирівки, було два ланцюжки. Один: на передній пластинці ланки – жіночий образ, кожен виріб доповнено підвісками. Другий: фігурні елементи, контури яких повторюють обриси людської голови. Ланки без підвісок.

Аналогічні елементи нашійної прикраси були у костюмному комплексі в похованні № 2 в кургані № 8 поблизу с. Вовчанське. Невеличкі коробчасті ланки вирізані за контуром зображення голови людини (15 одиниць, розміри: 16 × 14 мм). На передній пластинці показано обличчя з невиразними рисами, облямоване (від скроні до скроні) вузьким рельєфним пружком, який імітує волосся, розділене пасмами. Шия персонажа коротка, ледь

намічена. Можливо, давній художник передав образ чоловіка. Деякі ланки оформлені двома підвісочками у формі бутона, а на деяких прикріплена одна (Полин, Кубышев, 1997, с. 9, рис. 9: 5, 8).

У V ст. до н. е. перелік мотивів та орнаментальних схем у прикладному мистецтві на території Північного Причорномор'я значно збільшився у порівнянні з архаїчним періодом. Важливе місце посіли антропоморфні образи. Спочатку було звернення до міксантропічних

Рис. 3.

Реконструкція вбрання із золотими оздобами

мотивів (сфінкси, горгони, силени, тощо), а також залучення до оформлення різних речей «масок» – зображень людської голови зі схематично наміченим обличчям. Умовні «маски», напевне, належали до універсальних знаків, за допомогою яких створювали символічні композиції в залежності від семіотичного статусу декорованих речей (Бессонова, 1983, с. 108). Прикраси вбрання – аплікації, ланцюжки із золотих ланок – поєднують зооморфні та антропоморфні образи. Всі вони змістовно пов'язані, оскільки є символами життєдайних сил, відображають уявлення скіфів про культу божеств плідності, наділені властивостями захисної магії.

Можливо, це відбиває характерні риси шлюбного вбрання. До ансамблю слід включити і кільцеподібні сережки. Такі моделі, мабуть, мають давнє походження, і їх наділяли особливими функціями, насамперед, захисту від злих сил.

Не дивлячись на те, що у похованні, мабуть, деякі речі не зберегли цілісного вигляду у вбранні, в якому їх поклали до могили, але за тими декоративними елементами, що були зафіксовані, можна зробити реконструкцію деяких деталей костюма: головних уборів – модія і покривала, а також нагрудних прикрас – ланцюжків з окремих елементів (рис. 3). Як бачимо, серед знімних прикрас нема наручних – браслетів та перснів. Можливо, це пов'язано

з якимись сімейними чи родовими традиціями, тому що прикрас цих категорій не було в жодному костюмному комплексі, який дослідили археологи у могильнику.

Як було зазначено на початку статті, обидва поховання у кургані пограбовані. Але, якщо могила, якій поклали чоловіка (поховання № 1) була пограбована майже повністю, в похованні жінки лишилися не тільки золоті прикраси (хоча частина з них зафіксована у вхідній ямі, через яку пограбували небіжчицю), але й такі речі, як дзеркало, бронзове прясельце у формі моделі колеса, гранітний камінь (пращевий?), керамічний посуд: великий товстостінний та мініатюрний (Полин, Кубышев, 1997, с. 25–26). Предмети створюють коло сакрального оточення жінки. Якись речі використовували в ритуалах біля могили чи в самій могилі при здійсненні поховання. А деякі предмети були призначені для містичного шлюбу у потойбіччі.

Джерела і література

Алексеев А. Ю., Мурзин В. Ю., Ролле Р. Чертомлык (Скифский царский курган IV в. до н. э.). – Киев, 1991.

Бессонова С. С. Религиозные представления скифов. – Киев, 1983.

Березанська С. С., Клочко В. І. Гордіївський могильник. – Вінниця, 2011.

Деміна А. Д. Історія дослідження скіфських пам'яток у Північному Приазов'ї // Археологія і давня історія України. – 2023 – Вип. 2 (47). – С. 276–286.

Клочко Л. С. Прикраси з кургану біля с. Марівка // Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки», 17–18 грудня 1996 р. – Київ, 1998. – С. 31–34.

Клочко Л. С. Жіночі головні убори племен Скіфії за часів архаїки // Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки», 12–14 листопада 2007 р. – Київ, 2008. – С. 31–34.

Клочко Л. С. Образ водоплавного птаха на декоративних елементах скіфського костюма // Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки», 9–11 листопада 2009 р. – Київ, 2010. – С. 55–73.

Клочко Л. С. Кореляція сюжетів у декорі вбрання скіф'янок // Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки», 14–16 листопада 2011 р. – Київ, 2012. – С. 69–87.

Клочко Л. С. Типы декоративных элементов в оформлении головных уборов скифянок // *Tiragetia*. – 2013. – VII. – S. 19–29.

Клочко Л. С. Образ сфинкса в декорі скіфського вбрання // Археологія і давня історія України. – 2018. – Вип. 2 (27). – С. 119–130.

Клочко Л. Наративні композиції на головних уборах скіф'янок // Ранній залізний вік Східної Європи. – Харків, 2020. – С. 129–141.

Клочко Л. С., Васіна З. О. Жіноче вбрання населення чорноліської культури // Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки», грудень 2000 р. – Київ, 2001. – С. 26–41.

Клочко Л. С., Васіна З. О. Реконструкція головних уборів за декоративними елементами із поховань скіф'янок. Версії загальної класифікації // Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки», 15-17 листопада 2010 р. – Київ, 2011а. – С. 97–113.

Клочко Л. С., Васіна З. О. Реконструкція жіночого вбрання за знахідками в похованнях Гордіївського могильника // Березанська С.С., Клочко В. І. Гордіївський могильник. – Вінниця, 2011б. – С. 237–250.

Клочко Л. С., Васіна З. О. Убрання скіф'янок за матеріалами з Мелітопольського кургану // Археологія і давня історія України. – 2017. – Вип. 2 (23). – С. 152–165.

Манцевич А. П. Курган Солоха. Публикация одной коллекции. – Ленинград: Искусство, 1987.

Полин С. В., Кубышев А. И. Скифские курганы Утлюкского междуречья (в Северо-Западном Приазовье). – Киев, 1977.

Скорий С. А. Курган Переп'ятиха. (До етнокультурної історії Дніпровського Лісостепоного Правобережжя). – Київ, 1990.

Тереножкин А. И. Киммерийцы. – Киев, 1976.

Універсальний словник-енциклопедія (УСЕ) / ред. М. В. Попович. – 2006 – [Електронний ресурс]. Код доступу: <http://slovopedia.org.ua/29/53392-0.html>.